MAÑJUVAJRA?

(met een photo).

DOOR Dr. N. J. KROM.

Reeds meermalen is het gebleken, op hoe verrassende wijze de voortbrengselen der Hindu-Javaansche kunst dikwijls in staat zijn lacunes in onze kennis van de Buddhistische iconographie aan te vullen. Het toeval heeft gewild, dat verschillende types, welke in het vaderland van het Buddhisme nog niet teruggevonden zijn, in het afgelegen Java bewaard zijn gebleven en de trouw, waarmede, telkens waar zulks te constateeren valt, de origineelen hier te lande blijken te zijn nagevolgd, de vasthoudendheid, waarmede de verschillende types gedurende meer dan zeven eeuwen zichzelf gelijk gebleven zijn, maken de Buddhistische beelden van Java tot een even betrouwbaar als belangrijk studiemateriaal. Eenerzijds werd somtijds van voorstellingen, die tot nu toe op het vasteland slechts in hun meer gecompliceerden vorm bekend waren, het eenvoudiger type, tot welks bestaan die saamgestelde vorm theoretisch reeds moest doen besluiten, op Java aangetroffen, — zoo bv. de tweearmige uitbeelding van de godin Cundā¹ —, anderzijds bleek in gevallen, waar de eenvoudige vorm reeds bekend was, ook het saamgestelde type, waarvan men slechts uit schriftelijke bronnen wist, dat het bestond, hier te lande werkelijk voor te komen — dat was o. a. het geval met den achtarmigen Hayagrīva.² Ten slotte waren er dan die voorstellingen, die niet direct en met zekerheid gedetermineerd konden worden en waaromtrent bij den huidige omvang onzer kennis der Buddhistische iconographie nog slechts min of meer waarschijnlijke gissingen mogelijk zijn — b.v. dat merkwaardige Javaansche beeld met stūpa in de kroon en een Buddha-beeldje op een lotus als verder ken-

¹ Zie Rapp. Oudheidk. Comm. in Ned.-Indië 1912, p. 67 sq.

² Deel 67, p. 388—392 van de Bijdragen.

merkend attribueert, waarin wij vragenderwijs een eenvoudig type van Uṣṇīṣavijayā veronderstelden.¹

Tot die laatste categorie behoort in zekeren zin ook het hier afgebeelde bronsje, waaromtrent evenmin volstreekte zekerheid is te verkrijgen. Toch achtten wij het gewenscht op het voorkomen van deze ongewone en zeer zeker hoogst merkwaardige voorstelling de aandacht te vestigen en daardoor ook anderen op het bestaan ervan opmerkzaam te maken. Ongetwijfeld zal het de studie der Buddhistische iconographie in het algemeen ten goede moeten komen, wanneer belangrijke en onbekende vormen zoo veel mogelijk ter algemeener kennis gebracht worden, ook al moet de bijgevoegde determinatie vooralsnog min of meer hypothetisch blijven.

Het bedoelde beeldje behoort tot het zonderling amalagama van heilige voorwerpen, te Talaga in de residentie Tjirëbon bewaard en vereerd. Er zijn daar veldslangen en falkonetten, bellen, lanspunten en Chineesche munten, ja zelfs een Hollandsche drankflesch, alles zorgvuldig opgeborgen en noode voor den dag gehaald. Bij die verzameling zijn ook eenige beeldjes, waaronder zuiver Siameesche, die ongetwijfeld uit dat land zijn ingevoerd en een paar Hindu-Javaansche, waaronder het hier besprokene door uitvoering en bewerking de kroon spant. De verzameling als geheel kan hier overigens onbesproken blijven, daar de dwaze combinatie uit den aard der zaak maakt, dat het ééne stuk toch geen aanwijzingen voor het andere geven kan.

Op het beeldje werd het eerst de aandacht gevestigd door F. C. Wilsen, die het in 1854 te Talaga aantrof en beschrijft als «Betara Goeroe, 15 duimen hoog, zittend beeld met drie hoofden, van hol gegoten rood koper.» Hij voegt er aan toe: «Dit is een der fraaiste beelden dat ik immer ontmoette. Overal is eene ver gevorderde kunst zichtbaar. Alle versierselen zijn uit den vorm hol gegoten en van de grootste zuiverheid en den meesten smaak.»² De teekening van Wilsen, bij hetzelfde artikel behoorend, is vrij onnauwkeurig; het ergste is, dat een vajra als een soort van schelp is afgeteekend, doch ook verder maakt het stuk op de teekening een geheel anderen indruk dan op de foto.

¹ Rapp. 1912, p. 73.

² Oudheden in Cheribon, Tijdschr. Ind. Tl. Lnd. Vlkk. IV (1855), p. 160.

Ds. J. F. G. Brumund, de volgende beschrijver, citeert Wilsen en gaat dan verder: «De beide onderste handen zijn voor het ligchaam vereenigd. De vier anderen zijn eenigszins opgeheven, terzijde van het ligchaam uitgestrekt. Even als aan de drie Boeddha-beelden . . . heeft men ook aan dit beeld een naam gegeven, dien van Batara goeroe. Ik zie in dat beeld, om zijn drie hoofden, een trimoerti. Nog in een hand heeft het een voorwerp, een soort van wapen. Wat in de andere handen gevat was is afgebroken.»¹

Ziedaar de geheele litteratuur, waaruit men zeker niet zou opmaken met een merkwaardige Buddhistische voorstelling te doen te hebben. Gelukkig deed de bekende photograaf van Kinsbergen ook van dit stuk een opname, n°. 61 zijner collectie, welke hierbij gereproduceerd is. Het beeldje werd laatstelijk in 1908 door den heer C. M. Pleyte nog ter plaatse aangetroffen.

Gelijk men ziet, is er van de attributen niet heel veel meer over. De rechter achterhand houdt een omgebogen soort wapen vast; in de linker achterhand en het middelste handenpaar zijn nog slechts stompjes van handvaten over, doch de voorwerpen zelf verdwenen. Doch gelukkig zijn de vóórhanden, doorgaans ter identificatie de belangrijkste, gespaard gebleven. Ze zijn vóór de borst gekruist en voeren rechts de dubbele vajra en links de ghaṇṭā (bel).

Het gecombineerd voorkomen dezer beide attributen brengt reeds dadelijk het beeldje van Talaga in verband met andere door diezelfde emblemen gekarakteriseerde voorstellingen. Met name zijn het Vajrasattva en Vajradhara, welke daarvoor in aanmerking komen. Hoewel bij latere auteurs die beiden niet altijd even duidelijk van elkander onderscheiden worden, staat toch het type van eerstgenoemde althans volkomen vast. Deze Vajrasattva wordt reeds in de klassieke Indische kunst voorgesteld zittend in vajrāsana, met in de rechterhand de vajra vóór de borst en in de linker de bel, welke tegen de zijde aan wordt gehouden. Zóó reeds het van Magadha afkomstig beeld in het Museum te Calcutta², zóó ook de constante vorm

¹ Bijdragen tot de kennis van het Hindoeïsme op Java, Verhand. Bat. Gen. XXXIII (1868) p. 169.

² Foucher, Etude sur l'iconographie bouddhique de l'Inde, I p. 122 fig. 19, cf. Hodgson Essays p. 136.

op Java ¹. En daarvan is dan wèl te onderscheiden de uitbeelding van Vajradhara, welke eveneens op Indische wijze zit, doch de armen met beide attributen vóór de borst gekruist houdt. Aldus wordt hij aangetroffen op een illustratie van den Kanjur van 1411 ² en als bronsje uit de verzameling Uchtomskij ³.

Zou men dus, aan deze onderscheiding vasthoudend, geneigd zijn ook bij het beeldje van Talaga aan Vajradhara te denken, daartegenover dient toch weer te worden opgemerkt, dat zelfs in de Tibetaansche kunst van een driehoofdigen en zesarmigen Vajradhara niets blijkt. Wel stelt men hem, evenals trouwens Vajrasattva, voor met een çakti ⁴, doch evenmin als bij de Dhyāni-Buddha's, wanneer deze op diezelfde wijze met çakti, vajra en ghaṇṭā worden weergegeven ⁵, is er ooit van meerdere hoofden of armen sprake.

Het is daarom, dat waarschijnlijk voor de determinatie van ons beeldje hulp moet worden gezocht bij een andere, met de bovengenoemde samenhangende, Lamaistische godheid, een godheid, die altijd zittend, altijd met drie hoofden en zes armen en eveneens met gekruiste vajra en ghaṇṭā wordt weergegeven. Bedoeld is Sang-dui, gelijk die wordt besproken in Panders aangehaald artikel over het Lamaistisch pantheon ⁶ en in het «Pantheon des Tschangtscha Hutuktu» van denzelfde ⁷. Weliswaar stelt men Sang-dui altijd voor met zijn çakti, doch dat behoeft geen bezwaar te zijn om aan te nemen, dat een vorm zonder çakti eveneens bestaan kan hebben: men denke slechts aan het voorbeeld van Vajrasattva en Vajradhara, welke, gelijk boven vermeld werd, ook wel degelijk met en zonder çakti voorkomen. Het is trouwens van algemeene bekendheid, dat de oude Indische kunst, daarbij in overeenstemming met de meer eenvoudige opvatting van het oudere Mahāyāna, zeer spaarzaam geweest is met het toedeelen van çakti's aan Buddhistische godheden en wat speciaal Java betreft, is voorzoover ons bekend Halāhala-

¹ Zie voor Batavia Rapp. 1912 p. 42—44, voor Leiden Juynboll Catal. p. 86 sq.

² Zeitschr. f. Ethnol. 1889 p. 45 en Waddell Lamaism p. 61.

³ Grünwedel, Mythologie des Buddhismus, p. 95, abb. 78.

⁴ Pander, Das Lamaische Pantheon, Zeitschr. f. Ethn. l.l. p. 61; Pantheon des Tschangtscha Hutuktu p. 59; Grünwedel, Mythol. p. 98 sq.

⁵ Zie de in de vorige noot geciteerde plaatsen.

⁶ Pag. 68 sq. en fig. 12.

⁷ Zie volgende bladzij.

Avalokiteçvara de eenige, welke met een çakti op schoot wordt afgebeeld ¹.

Sang-dui nu wordt op twee wijzen weergegeven, beide, gelijk gezegd, daarin overeenstemmend, dat ze in vajrāsana zitten, driehoofdig en zesarmig zijn en in de gekruiste voorarmen vajra en bel voeren, doch afwijkend in een deel der overige attributen. De eerste ² draagt namelijk in de overblijvende handen roode lotus, zwaard, werprad en juweel, de tweede ³ lotus, zwaard, pijl en boog. Tusschen die beide kan met het Javaansche bronsje voor oogen de keus niet moeilijk zijn. De rechterachterhand heeft een omgebogen voorwerp vast met een zeer duidelijken zwaardgreep, het voorwerp zelf schijnt een eigenaardig soort zwaard te zijn. Dit brengt ons intusschen niet verder, want het zwaard voeren beide Sang-dui's. De stelen of handvaten in de andere handen echter kunnen zeer wel fragmenten van een lotusstengel, een pijl, een boog, ook wel van een op een steel geplaatst juweel zijn. Doch de wijze, waarop elders de cakra, het werprad, vastgehouden wordt, sluit het voorkomen van dit attribuut onder de langwerpige fragmenten, welke geen van allen deel van een cakra kunnen hebben uitgemaakt, ten eenenmale uit. Het is dus de tweede vorm van Sang-dui, waarmede wij te doen hebben, en het is deze van wiens naam een Sanskr̥t-aequivalent bestaat: Mañjuvajra. In zijn eenvoudigste opvatting verschilt Mañjuvajra niet van Mañjuçrī ⁴ en zijn samenhang met dien bekenden Bodhisattva zal wel één der gronden zijn voor de populariteit, die hij in Tibet blijkt te genieten ⁵.

Van de beteekenis van Mañjuvajra in de Mahāyānistische kerk en de plaats, die hij onder de Bodhisattva's of de Buddhistische godheden precies inneemt is slechts weinig bekend en wij achten ons allermint bevoegd om daar verder op in te gaan. Wat voorloopig van belang is, is dit: op Java kwam een Buddhistische voorstelling voor, die, voorzoover is na te gaan, geheel overeenstemt met den veelarmigen en veelhoofdigen

¹ Groeneveldt, *Catalogus Batavia* p. 150 sq.; Rapp. 1912 p. 32—34.

² Pander *Z. f. E. l. l.* p. 69a, *Pantheon* p. 62 n° 62.

³ *Z. f. E. l. l.* p. 69b, *Pantheon* p. 64 n° 68 (de beschrijving p. 65 klopt niet geheel met de afbeelding).

⁴ Foucher *l. l.* II p. 40.

⁵ Grünwedel *l. l.* p. 99, waar „zwei Donnerkeile” staat, terwijl men overeenkomstig Pander's opgave „Donnerkeil und Glocke” zou verwachten. Ik kan niet beoordeelen, of dit een variant dan wel een vergissing is.

Mañjuvajra, en van den Lamaistischen vorm van die godheid slechts afwijkt, doordat hij de çakti mist. Daaruit volgt dan noodzakelijkerwijs, dat deze voorstelling, men moge er dan den naam Mañjuvajra of een anderen aan gegeven hebben, niet is een Tibetaansche schepping of vervorming, doch behoord heeft tot die types van het Indisch Mahāyāna, welke gemeengoed waren en van Indië uit eenerzijds naar Tibet en China, anderzijds naar Java hun weg konden vinden.

Juist dat die vorm in zijn oorspronkelijk vaderland niet meer is teruggevonden, maakt het vaststellen van zulk een feit tot een zaak van belang.

Batavia, April 1913.